

en général, če je to sploh mogoče in smiselno. In morda spet enkrat v razmerju z etnologijo, da se krog po približno dobrih treh desetletjih spet dopolni.

Ingrid Slavec Gradišnik

Jurij Fikfak, Frane Adam in Detlef Garz, (ur.): *Qualitative Research. Different Perspectives, Emerging Trend*. Ur. J. Fikfak, F. Adam in D. Garz. – Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Založba ZRC, Fakulteta za socialno delo; Mainz: Pädagogisches Institut, Johann Guttenberg Universität; Nova Gorica: Politehnika, 2004. – 280 str.

Zbornik o kvalitativnem raziskovanju oz. kvalitativni metodologiji, njenih različnih perspektivah in tokovih, naslavlja predvsem tukajšnje družboslovce in humaniste, vendar tudi tuje strokovnjake, ki se bodo ob siceršnji množici predvsem anglosaške produkcije primerljivih del lahko ob šestih slovenskih prispevkih seznanili tudi z delom dometov s kvalitativnega raziskovanja sensu strictu v Sloveniji.

Na vprašanje, zakaj ta knjiga, odgovor ni težaven. V tem okolju je bila potrebna: to ima največ opraviti s statusom kvalitativnih raziskav, ki – izrazito v družboslovju – nekako neenakovredno tekmujejo s kvantitavnimi raziskavami (kar zares nima nič opraviti s temeljitejšim epistemološkim premislekom, ki ne bi a priori pristajal na vrednotenje dvojic, npr. kvantitativno – kvalitativno, trde – mehke znanosti in metode, deduktivne in induktivne procedure, dokazovanje – razumevanje, in različnih interpretativnih okvirov in obzorij). Po drugi strani pa je mogoče tudi reči, da so v metodološko in epistemološko manj rigoroznem okolju humanistike (pri tem mislim na etnološko in antropološko produkcijo) – zato zgoraj sintagma »kvalitativno raziskovanje sensu strictu« – kar nekako samoumevne in relativno slabo reflektirane oz. se o njih eksplicitno na glas premišljuje in piše pravzaprav šele v zadnjih letih. Vsaj tukajšnji etnologi so namreč o svojem raziskovalnem orodju premišljali, kolikor je bilo to pomembno ob posamičnih temah ali problemih, ne pa v širšem metodološkem obzorju razumevanjske, interpretativistične ali kake druge sorodne tradicije.

Ob krogu bralcev, ki jim je knjiga namenjena, in njeni odmevnosti med slovenskimi raziskovalci pa je treba opozoriti na dejstvo, da kvalitativne raziskave niso izključno orodje v etnologiji in različnih smereh družbenokulturne antropologije, temveč so bili vsaj v Sloveniji kvalitativni prijemi bolj reflektirani v družboslovju, zlasti delu sociologije in njenih aplikacijah (npr. socialno delo), morda tudi zaradi tekmištva s kvantitavno paradigmo, ki (je) uživa(la) prvenstvo znanstvenosti.

Pokazati na različne nastavke, tokove in raziskovalna obzorja tega, kar imenujemo kvalitativno raziskovanje v Sloveniji in drugod po svetu, je bil glavni namen znanstvene konference na Bledu leta 2000, ob tem pa tudi raziskovalce seznaniti z možnostmi računalniške podpore kvalitativnim analizam, z novimi konceptualnimi prijemi (npr. v zvezi z biografsko metodo narativni intervju) in, navsezadnje, z aplikativnim potencialom kvalitativnega raziskovanja, ki je izrazito demokratizacijsko in emancipatorično usmerjeno. Z blejskim srečanjem je najteseneje povezana ta knjiga, ki pa ni preslikava v konferenčni zbornik – prispevki so bili odbrani in redigirani, da bi najboljše ponazorili aktualno problematiko kvalitativne metodologije, in sicer na treh ravneh:

- premisleki o informatorjih/pripovedovalcih oz. o podobah in teorijah sveta, v katerem ali s katerimi živijo in soustvarjajo svoje življenje;
- premisleki o načinih in sredstvih zapisovanja in prevajanja izjav oz. terenskih podatkov v akademski jezik;

- premisleki o pogledih raziskovalcev, ki uokvirjajo njihove interpretacije in poskuse razumevanja kulture »drugega«.

Ker med konferenco in izidom knjige stojijo štiri leta, je razumljiva nekoliko drugačna ureditev oz. razporeditev prispevkov: na prvem mestu so tri obravnave epistemoloških problemov, sledijo trije premisleki o razmerju med raziskovalcem in raziskovanim, v naslednjih dveh prispevkih je predstavljena objektivna hermenevtika kot ena glavnih metodologij v kvalitativnem raziskovanju, naslednji trije prispevki govorijo o utemeljitveni teoriji (*grounded theory*) in narativnem intervjuju, predzadnja dva o računalniškem orodju, sklepna razprava pa o etičnih razsežnostih kvalitativnega raziskovanja. – Vse razprave (z izjemo dvojezičnega uvoda in enega besedila v nemščini) so objavljene v angleščini, pri čemer morda ne bi bili odveč nekoliko obsežnejši povzetki v slovenščini – ne le kot kak obvezujoč dolg do angleščine manj večim slovenskim bralcem, temveč iz terminoloških nagibov, saj gre za izrazje, ki »neuporabnikom« oz. nepoznavalcem teh orodij in metodologij najbrž ni tako domače, pa tudi prevedki še niso kanonizirani. Vsa besedila so pospremljena z relevantnimi referencami, zanimivimi za radovednejšega bralca in za pogled na razumevanjsko obzorje avtorjev prispevkov.

Uvodno predstavitev (»Voices of Qualitative Research. Between Different Perspectives and Emerging Trends / Glasovi kvalitativnega raziskovanja. Med različnimi perspektivami in nastajajočimi tokovi«) je pripravil Jurij Fikfak (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU), ki je opravil tudi večino uredniškega dela ob pomoči Franeta Adama (Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani) in Detlefa Garza (Pedagoški inštitut Gutenbergove univerze, Mainz, Nemčija),

V razdelku o epistemologiji je na prvo mesto smiselno postavljena pregledna in nadvse poučna razprava Franeta Adama in Darke Podmenik o recepciji kvalitativnega raziskovanja v Sloveniji (»The Reception of Qualitative Research in Slovenia«), ki v slovenskem družboslovju v primerjavi s kvantitativnimi prijemi nima takšnega pomena, kakor bi ga, upoštevajoč njene epistemične vrednosti, lahko in pravzaprav moralo imeti. Drugo polje njihovega dometa pa avtorja vidita v interdisciplinarnih možnostih. »Razcvet« kvalitativnih prijemov avtorja pojasnjujeta v kontekstu širših epistemoloških in institucionalnih sprememb v postindustrijskih, na znanju temelječih družbah, v prehodu med »pozitivistično« paradigmo k bolj inkluzivni in eklektični postpozitivistični paradigmi, ki prerašča disciplinarni monizem in metodološki ekskluzivizem s težnjo po transdisciplinarnosti in upoštevanjem t. i. »mehkih« spremenljivk (kulturni in družbeni kapital, civilizacijska kompetenca). Gre, skratka, za dva načina produkcije znanja (/mono/disciplinarni in transdisciplinarni, katerega odlika je nenehno kroženje med teoretskimi in aplikativnimi vidiki, pri čemer sta pomembni kakovost in relevanca podatkov, kar zahteva nenehno /samo/refleksijo raziskovalcev v dialogu s tistimi, ki jih raziskujejo). Ta, t. i. »način 2« discipline bolj opremlja s poljem različnih možnosti, predvidevanja, svetovanja pri razreševanju družbenih težav in tveganj, prav zaradi tega, ker vključuje perspektivo/glas akterjev. Pri tem pa je ključen poudarek, da kvalitativno raziskovanje ni odevzано znanstvene metode (v pomenu *anything goes*) kakor tudi ne gre za tekmovanje med kvantitativnim in kvalitativnim, pozitivističnim in interpretativnim, temveč za enakovredno upoštevanje obojega. V Sloveniji je iz različnih razlogov, zlasti šibke institucionaliziranosti, imelo in še ima kvalitativno raziskovanje obrobni položaj. Ta je pregledno orisan od zasnutkov v 70. letih 20. stoletja, ko je M. Golob uporabil metodo neposrednega opazovanja z udeležbo pri raziskavi družbene stratifikacije, nato prvega obsežnejšega socialnoterapevtskega projekta. Značilnost teh raziskav in tistih, ki so sledile, je predvsem uporaba nekaterih značilnih »mehkih« tehnik, tj. npr. nestrukturiranih in polstruktuiranih intervjujev (namesto anket), pa do 90. let, ko se je število takšnih raziskav množilo, tudi v kombinaciji s kvantitativnimi tehnikami, več pa je bilo tudi tekstnih analiz različnih primarnih in sekundarnih virov. K razvejitvi in širjenju takšnih prijemov je pomembno prispevala tudi udeležba slovenskih raziskovalcev v mednarodnih

raziskovalnih projektih. V 80. in 90. letih je nastalo v slovenski sociologiji nekaj pionirskih del o epistemoloških, metodoloških in praktičnih vprašanjih kvalitativnega raziskovanja (F. Adam, B. Mesec, T. Rener, T. Kogovšek), prav tako pa, kar je nadvse pomembno za njegovo uveljavljanje, postaja tudi vse pomembnejša vsebina v metodoloških univerzitetnih kurzih. V sklepu avtorja ugotavljata, da so se kljub spremembi politične ureditve v 90. letih obseg, podoba, sistematičnost in kontinuiranost kvalitativnega raziskovanja razvejili in utrdili manj, kakor bi bilo pričakovati ali kakor bi bilo zaželeno. Perspektive in težnje Podmenikova in Adam vidita v priznanju in pomenu kvalitativnega raziskovanja (in v sinergiji s kvantitativnimi metodami) – ne le v pogledu raziskovalnega instrumentarija, temveč v interpretativnih dometih, ki jih je mogoče uporabiti v akcijskem in udeleženskem raziskovanju na področju neformalnega in družbenega učenja, civilnih pobud, nevladnih organizacij, pri razvoju demokratične politične kulture, revitalizaciji lokalnih skupnosti, razreševanju težav z brezposlenostjo itn.

Will C. van den Hoonaard obravnava epistemološki okvir kvalitativnega raziskovanja (»The Epistemological Framework of Qualitative Research. Is it Still a Cinderella to Quantitative Research?«); predstavi splošno razširjen odnos do kvalitativnega raziskovanja, kakor ga utrjujejo filozofi znanosti in posebej družboslovci, pri čemer je v ospredju njegovega interesa razmerje med induktivnimi in deduktivnimi postopki, kakor ga razkrivajo ameriški družboslovni priročniki, ki indukcijo pretežno definirajo per negationem oz. s stališča deduktivne misli (kot odsotnost dedukcije), poudarjajo težave s pomenom indukcije za posplošitve in s tem z njenim »znanstvenim« statusom. Avtor to lepo ponazori z njenim položajem v »kolesu znanosti«, ki je nekje na dnu ali ob robu grafičnih ponazoritev zreducirana na »opazovanje«, in predlaga alternativno upodobitev raziskovalnega procesa v obliki spirale ali pa kačje levitve, pri katerih gre za nenehno prežemanje podatkov in teorije in korekcije hipotez: prav to se namreč dogaja, ko npr. raziskovalec poizveduje, kako družbeni akterji gradijo svoj družbeni svet ob ideologiji kot inherentni dimenziji tega procesa, ki pa ni edina »odgovorna« za način družbene konstrukcije sveta. Zato je kvalitativni raziskovalec izjemno previden, ko podatke ovija s teorijo – gre za to, da in kako podatki oblikujejo teorijo in ne kako teorija oblikuje podatke. Pomen tega izhodišča slikovito ponazarja pregovorna izjava Sherlocka Holmesa. V množici definicij indukcije je z njim skladna opredelitev induktivnega raziskovanja, da to obravnava raziskovane fenomene *kot njih same*, da bi teorija zniknila iz njih samih. Takšna opredelitev je sprejemljiva ob naslednjih epistemoloških značilnostih kvalitativnega raziskovanja: da gre za posebno razumevanje značaja podatkov in njihove obravnave, za priznanje kompleksnosti družbenega okolja, za izogibanje vnaprejšnjemu znanju iz literature, za poudarjeno natančnost in iskanje deviantnih oz. negativnih primerov, da raziskovalec vnaprej ne pozna vseh podatkov, ki jih bo zbral (kar mdr. pomeni, da kvalitativna raziskava ni nikoli dokonč/a/na). Vse navedeno zahteva nenehne samopremisleke in izjemno občutljivost in pozornost raziskovalcev, saj njihova naloga ni potrjevanje ali zavračanje hipotez (model kvantitativnih raziskav), temveč proces odkrivanja – bolj odklonov kakor pravilnosti oz. norm, ki utegnejo povedati več o raziskovanem družbenem okolju, v katerem sicer obstaja hierarhija vrednot in norm ravnanja. S tem ponuja bolj topografske podobe družbenih zemljevidov kakor pregledne vzorce. Kar je seveda bližje bistvu fenomena družbenosti (in kulturnosti).

Reinhard Sieder kot eno pomembnih spoznavnih izhodišč premišlja razmerje med individualnim in družbenim oz. kolektivnim (»The Individual and the Societal«), ki se v zadnjih desetletjih paradigmatško izrisuje na eni strani v novejšem družboslovnem zanimanju za vsakdanjost, kulturo, spol, izkušnje in na drugi v »tradicionalnem« družbenozgodovinskem, ki je bilo osredinjeno na družbo, razred, ekonomijo, preformulirano pa na strukture in procese. Pomembno vlogo v konceptu »zgodovine struktur« (vendar ne le struktur, ki posameznika naddeterminirajo od zunaj) je imel študij osebnih pripovedi in dokumentov, da so pomagali rekonstruirati »objektivno realnost«

raziskovane družbe. Od 70., 80. let prejšnjega stoletja so veljali posamični mlajši zgodovinarji, etnologi idr., ki so se zanimali za vsakdanje življenje, študije spolov, mikrozgodovino, historično antropologijo, novo kulturno zgodovino in kulturne študije in ki so si prizadevali razbirati pomene, ki jih posamezniki in skupine povezujejo s svojim ravnanjem, za nekakšne revizioniste: očitali so jim ne-teoretičnost, pomanjkanje konceptualne strogosti, zgubljanje v gostih opisih barvitih zgodovinskih epizod in umanjkanje vsakršnega prispevka k novemu družboslovnemu znanju. Kljub temu so prav iz spoznavnih razlogov vztrajali pri tem, da so izkušnje, pomeni, imaginarij in simbolno tehtni prispevki k znanosti o kulturi in razumevanju posameznikove in skupinske udeležnosti v strukturi družbe, ekonomije, politike. To intenco npr. povzemajo koncepti habitus, polje, praksa (Bourdieu, Giddens), ki so mdr. prinesli študijski preobrat oz. vrnitev k ponovnemu branju očetov interpretativne sociologije (Weber in nasledniki), avtorjem študij o družbenem in življenjskem svetu (Schütz, Berger in Luckmann). Iz te smeri se je razvila v t. i. prakseološka paradigma, pozorna na razmerje med strukturami in procesi na eni strani in posameznikovim ravnanjem, smisli in izkušnjami na drugi, pri čemer posamezniki niso pasivno determinirani s prvimi, ampak si zunanji svet prisvajajo, ga ponotranjajo, spreminjajo – tj. strukturirajo vse vrste družbenih razmerij in razmer. Pri tem so nekateri »močnejši«, drugi bolj »slepi«, pa vendar je mogoče razbrati tudi nekakšne skupne vzorce ravnanja in nazorov, ki jih povezujejo v »kolektivni subjekt«. Po tej post-strukturalni paradigmi torej strukture niso nekaj zunanjega, so v posameznikih, v oblikah pravil in načel, ki uravnavajo njihove odločitve, razločevanja, sporazumevanje in delovanje, torej prakso, v obliki mentalnih in telesnih struktur in dispozicij pa so strnjene v njihovem habitusu. Praksa in habitus vzvratno strukturirata njihove odnose, družbene sisteme in institucije. Tako posameznik ni niti povsem svoboden pri uveljavljanju svoje volje niti povsem omejen z danimi strukturalnimi okoliščinami: skoraj vsak si najde prostor za delovanje in odločitve. Prav zato omenjene neulovljivosti (mentaliteta, ideologija, fantazija, celo magija, čustva, osebne razlage, želje) za raziskovalca ne morejo biti nekakšna naključna meglica, ki bi mu zakrivala pogled, temveč morajo biti interpretirane kot konstitutivne v družbenokulturni realnosti. V nadaljevanju Sieder na primeru raziskav novejše zgodovine (20. stoletje) kot zgodovinar ugotavlja, da je relativno malo pisnih virov oz. gradiva, ki bi pričevali o pomembnih vidikih življenja »navadnih ljudi«. Ima pa novejša zgodovina v primerjavi s tisto starejših obdobjih prednost, da ljudi sama povpraša o njihovi preteklosti, izkušnjah in občutjih, npr. s t. i. narativnim intervjujem, ki upošteva teoretske podmene simboličnega interakcionizma. Ta raziskovalce opominja, da se vsak posameznik v vsaki situaciji spoprijema z bolj ali manj širokim razponom mogočih pomenov in pri tem izbira med različnimi mogočimi ravnanji. Različni pomeni so predvsem posledica komunikacije s »pomembnimi drugimi« (ljudmi in ustanovami, s katerimi je v stiku, množičnimi občili...) in v pripovedi posameznika je pomembno poiskati njihove sledi, ki so razvidne kot teksti v tekstu. Pri narativnem intervjuju je pomembno začetno ali izhodiščno vprašanje, »definiranje prostora« oz. snovi, tematike, zainteresiranost, potrpežljivost in pozornost raziskovalca. Tudi zato, ker je pripovedovanje samo družbeni akt, v katerem gre za pripovedovalčeve interpretacije in to, kar sogovorniku želi povedati; oboje bistveno strukturira pripoved v napetosti med pripovedovalčevimi preteklimi izkušnjami in njegovo pripovedjo v sedanjosti. Navedeno se sklada z Droysenovo trditvijo, da je preteklost ireverzibilna in da je to, kar o njej povemo danes (ne glede na uporabljene tehnike), vedno imaginacija. V nadaljevanju avtor podrobneje opiše postopek pri speljevanju, analizi (vsebinska analiza, eklektična sekvenčna analiza teksta – F. Schütze, G. Rosenthal, U. Oevermann, A. Strauss) in predstavitvi enega ali več narativnih intervjujev oz. študij primerov (kombinacija hermenevitičnih, analitičnih in dialektičnih postopkov), ki so podlaga utemeljitveni teoriji. Ponazoril ga s svojim primerom – potjo človeka od Hitlerjugenda do oficirskega mesta v nemški vojski.

Razdelek o raziskovalcu in raziskovanem uvaja Tatjana Bajuk Senčar s premislekom o pomenu terenskega dela v sodobni antropologiji («The Role of Fieldwork in Contemporary Anthropology»), ko je v kontekstu globalizacijskega procesa (v dveh pomenih: 1. tehnološki in komunikacijski vidik, 2. kondenzacija časa-prostora) vprašljiv klasičen koncept »kultur« kot razločljivih celot, ki so jih antropologi izročilno raziskovali, s tem pa se drugače postavlja tudi terenska etnografska praksa kot tisto orodje, ki je portretiralo, analiziralo in interpretiralo kulturno raznovrstnost. Odgovor na to vprašanje v vse bolj globaliziranem svetu ponuja npr. Appadurai s t. i. mobilnim antropologom, ki se giblje po nelokaliziranih etnopokrajinah (*ethnoscapes*), nato z raziskavami fenomena transnacionalnosti. Avtorica se opira na študije znanosti kot družbene prakse (T. Kuhn, P. Feyerabend), v kateri imajo za razloček od klasične paradigme znanosti, osrednjo vlogo znanstveniki / raziskovalci kot posebna skupnost / kultura s svojimi nazori in ravnanji (o tem B. Latour in S. Woolgar, K. Knorr-Cetina; med antropologi S. Traweek, G. Marcus) in so kot takšni postali »predmet« t. i. antropologije znanosti. V drugem delu to ponazori z lastno študijo ekonomistov oz. njihove »kulturne avtoritete« v tranzicijski Sloveniji. Zanimivo je, da ji podmena o »skupnosti ekonomistov« ni pomagala razumeti, kako ekonomistično znanje deluje družbeno: ekonomisti namreč ne delujejo izključno na svojem poklicnem polju, temveč prestopajo meje svoje skupnosti kot svetovalci, nastopajo v medijih, kot podjetniki, politiki idr. Tako razširjen pogled ji je omogočil povezati ekonomijo z nekaterimi vrednotami, skupinami in akterji v širši slovenski družbi. Na podlagi avtoričine študije vezi med znanostjo in kulturo sledi sklep, da je terensko delo – kljub kritiki, pomislekom in delokaliziranosti – nadvse dragoceno orodje za raziskave razmerij in makrosistemi in dnevnimi praksami. Da bi takšno funkcijo ohranilo, pa je treba o njem nenehno premišljati in ga na novo utemeljevati.

Prispevek Jurija Fikfaka o etnografiji in avtoetnografiji («From Ethnography to Autobiography») kot sestavini »zapisovanja prakse« v izhodiščih eksplicira razmerje med raziskovalcem in raziskovancem, pri čemer je, po Crapanzanu, raziskovalec / etnograf pravzaprav le posrednik, avtor besedil, ki govorijo o različnosti kultur in družb in posredujejo razumevanje tujosti, drugačnosti skupnosti in posameznikov, s katerimi se raziskovalec srečuje pri raziskavah. Razmerje, ki ga konstituira zdravorazumsko znanje raziskovanca in »znanstveno« vedenje raziskovalca in v katerem je drugi poklicni tujec, je, po Foucaultu, tudi razmerje moči, so (vsaj implicitne) meje med njima. Položaj raziskovalca je večplasten: včasih velja za skoraj sovražnega zastopnika oblasti, za vsiljivca, kdaj drugič postane zaupnik marginaliziranih ali edini, ki ga njihovo (sedanje ali preteklo) življenje sploh zanima, ali so vanj usmerjena pričakovanja, da jim bo pomagal pri njihovi družbeni promociji, da se bo zanje družbeno in politično angažiral. In na tej točki se zabrisuje meja med zdravorazumskim in znanstvenim, ki topi ločnico mi–drugi / jaz–drugi, saj raziskovalec postane zastopnik, glasnik, zagovornik raziskovanih, po drugi strani pa raziskovani lahko postanejo tudi orodje za raziskovalčeve samopromocijo. Na neki način vedno asimetrično razmerje mora biti nenehen predmet raziskovalčevega samopremisleka, še zlasti, ker se družbeno in kulturno bere tudi kot moralno in politično. Premoč raziskovalca je v nekem smislu v tem, da ve več, je v njegovih nevidnih zbranih informacijah, ki jih raziskovanci ne nadzorujejo, je v tem, da govori zanje ali namesto njih. Vendar: kakšne so podobe, ki so raziskovalcu dosegljive in kako jih posreduje navzven? Prepričanje o njihovi posred(ova)nosti (dva- ali trikratni strukturiranosti ali »prepisanosti«) – ta je odvisna tako od raziskovalčeve tehnike spraševanja kakor izbire retorike pripovedi (skoz te izbire presejajo njegova socialna in poklicna socializacija / inkulturacija, poklicni habitus, konkretni kontekst raziskave in potek terenskega raziskovanja, morebitni kulturni šok, naslovljenci raziskave, kdo jo objavi in kdo finančno podpira) – ponazori z zgledom zgodb o dekletu, o pogledu zahodnjaka na evropski vzhod in o tem, kako vztrajno Slovenci v Boljuncu izobešajo rdečo zastavo na majskem drevesu (gre torej za zgodbo o rdeči barvi – na zastavi in

posebej v rdeči zvezdi – za ponazoritev različnih simboličnih (pre)interpretacij) in o tržaskem radiu A. Ne s strani raziskovancev ne pri raziskovalcu pač ni mogoč kak vseveden, nevtralen pogled. O vsakem fenomenu pripovedujejo različne zgodbe, ki so v zbiru večglasne, nekongruentne, celo konfliktne, zato avtor etnografom nalaga dolžnost, da njihova besedila posredujejo prav to večplastnost, več zornih kotov. Sama etnografija – kot proces – se v tej luči pokaže kot praksa drugih in raziskovalca, ki je – kakor že omenjeno – nedokonč(a)na.

Pozicijo raziskovalca na svojem lastnem primeru raziskovalke in plesalke v poststrukturalističnem in Lacanovem psihoanalitičnem obzorju tematizira R. Danielle Egan (»The Pleasures and Dangers of Narrative. Introducing the problematics of the sociology of methodology«). Sprašuje se predvsem o načinih nepozitivističnega popredmetenja oz. načinih, kako konstruirati pripovedi tako, da bodo vendarle resnične in metodološko ustrezne, ko lovijo plasti nezavednega, da bi ga postavile v širši kontekst časa in družbe, saj avtorica nastopa angažirano – družbenokritično in kot feministka. Sama svoj prispevek razume kot tipanje (v obliki poglavij, poimenovanih »Opomba 1, 2...«) za epistemološkimi podmenami pripovedi in kvalitativne metodologije, podlaga pa ji je »etnografija industrije spolnosti«: njena raziskava (udeleženska z neformalnimi pogovori in opazovalnimi tehnikami) se namreč dotika kompleksnega in kontradiktornega razmerja med eksotičnimi plesalkami in njihovimi rednimi strankami oz. prikrite zaljubljenosti drugih v prve. Njena prva ugotovitev je, da je klub svet, kjer besede in dejanja niso vedno usklajene. Prizna, da je bila kot feministka »častilka govora« marginaliziranih (tistih, ki so tiho ali so utišani) žensk, hkrati pa si je prizadevala resno vzeti glasove njihovih moških oboževalcev, kakor so osmišljali doživetja v tem okolju. Iz lastne izkušnje je sledila druga ugotovitev, da bi častilska pozicija govora žensk zaradi neskladij med besedami in ravnanji zabilasala ali celo zanikala kompleksnosti razmerij med udeleženci in načinov, kako se ljudje osmišljajo v pripovedovanju. Naslednja raven kompleksnosti je zadevala avtoetnografski vidik raziskave: kako predstaviti svojo izkušnjo v klubu ob zavesti, da je le delna, in s skušnjavo predstaviti Resnico. Reprezentacija v besedilu je oropana vsega tistega, kar presega opazovanje in poslušanje, pa vendarle prežema to, kar počnemo. T. i. stališčna epistemologija (*standpoint epistemology*) zahteva, da teoretiziramo svoj položaj v svetu, preprašuje raziskovalčevo pozicijo, disciplinarne kanone, vrednotenje in produkcijo znanja, poudarja reflektivnost v pisanju. Zato daje prednost t. i. lokalnemu znanju, glasovom z obrobja, kar je (bilo) v središču družbenokritično usmerjenih raziskav in študij, ki presegajo de sadovsko sociološko nadvlado (oz. raziskovalca, katerega stališče in perspektiva sta vsevedni in vsobsegajoči) oz. sadistično pozitivistično epistemologijo, ki svoj končni učinek utelesi v raziskovalčevem pisanju oz. ubesedovanju spoznanj, tj. v njegovi avtoriteti, imuni za neulovljivo, nezavedno. Zaradi dezinterpretacij, nerazumevanja v takšnem, realističnem pisanju so se nekatere skupnosti uprle etnografskim raziskavam. Ta stiska pojasnjuje in nalaga iskanje drugačnih, eksperimentalnih strategij pisanja, ki so bolj dialoške (kombinirajo pripovedi udeležencev in raziskovalcev) in, kar zadeva raziskovalca, tudi avtoreferencialne. Z avtoreferencialnostjo je povezano tudi priznanje nezavednih projekcij, ki spremljajo raziskovalni proces. Skladno z Lacanovo maksimo, da je nezavedno strukturirano kot govorica (in je zato tudi transindividualno), Eganova priporočila upoštevanje njegovih sledi v jeziku / govorici, hkrati pa opozarja, da tudi to ne izčrpa avtentičnosti, ki v komunikaciji valovi med vrsticami. Zato smo zaporniki svojega jezika. Kljub temu to raziskovalcev ne odvezuje truda, da upoštevajo psihoanalitična dognanja, in prizadevanja po širitvi meja pripovedi, ki jih omogoča kvalitativna metodologija. Hkrati pa tudi ne priznanja o nepopolnosti in pristranosti znanja.

V razdelku Objektivna hermenevtika Ulrich Oevermann razgrne njeno metodologijo (»Manifest der objektiven hermeneutischen Sozialforschung«), katere glavna intenca je, da na nedeskriptiven način razkriva in predstavi latentne strukture smisla in rekonstruira objektivne pomenske

strukture družbenega in življenjskega sveta. Podrobno so predstavljeni njeni ključni pojmi in teze, diferencialno sicer uveljavljenimi znanstvenimi pojmi, prijemi in cilji: latentne strukture smisla in objektivne pomenske strukture namesto subjektivnih dispozicij; različna empirična pojma: berljivost struktur smisla in sprejemljivost stohastičnih svetov; izrazne konfiguracije, tekst in protokol; sekvenčna analiza namesto klasifikacije; kriza namesto rutine; dinamika namesto statičnosti, spreminjanje namesto statičnosti; rekonstrukcija primera namesto opisa primera, avtonomija nasproti heteronomiji; družbeno spreminjanje namesto statike, novo namesto poznane; posploševanje na podlagi struktur namesto empirije; sosledje kar najbolj nasprotujočih si primerov namesto vzorčnih preskusov; klinično, nestandardizirano namesto standardiziranega zbiranja podatkov in vrednotenje na podlagi rekonstrukcije namesto subsumpcije; avtentičnost rekonstrukcije primera in falsifikacija s sekvenčno analizo namesto operacionalizacije teoretskih pojmov, dokazovanja veljavnosti in zanesljivosti in statističnega preverjanja hipotez; enovitost temeljnega in uporabnega raziskovanja.

Metoda objektivne hermenevtike je ponazorjena v prispevku Axela Fehlhberja in Detlefa Garza (»'And since it is the first time...' On the educational shaping of the body of the class«) na primeru analize učne ure, pri čemer so v ospredju razmerja med učenci in učiteljem in načini, kako slednji postavlja svojo avtoriteto in red v razredu, pri čemer se ne more skriti za svojo učiteljsko kompetenco oz. habitusom, tj. svojo (»uradno«) vlogo, ampak se razkriva z vsemi vrtilinami in šibkostmi. Konfliktnost, problematičnost je opazovana na ravni posameznika kot osebnosti / osebe in njegove vloge, od katere se po eni od pedagoških doktrin pričakuje »pedagoški eros« oz. na podlagi emocij strukturirano učno uro.

Narativni intervju kot značilno orodje kvalitativnega raziskovanja Kaja Kaźmierska predstavi v funkciji metode za analizo biografije (»Narrative Interview as a Method of Biographical Analysis«). Za biografske metode veljajo zelo splošne definicije, vsaj kar zadeva analitične postopke, metodološke in teoretske perspektive. Ko je izvorna zasnova uporabe biografske metode v 30. in 40. letih (W. Thomas in F. Znaniecki) pod vplivom bolj scientistične paradigme šla v zaton, doživlja v zadnjih desetletjih oživitve, zlasti pod vplivom novih teorij v sociologiji (etnometodologija, fenomenologija, simbolični interakcionizem), pa tudi zaradi tehničnih možnosti (snemanje). V uporabi je v različnih znanstvenih smereh (simbolični interakcionizem, fenomenološka sociologija, marksizem, strukturalizem) ob raziskavah družbene mobilnosti, socialne zavesti, socializacije, v medicini, kriminologiji. Pomembno pa je, da njena spoznanja niso vrednotena kot reprezentacije »subjektivne realnosti«, temveč kot kontekstu zavezana in občutljiva za čas, interese, interakcijo. Skladno s kontekstom in namenom uporabe se razločujejo tudi načini zbiranja podatkov, metode analize in teoretska perspektiva. Za te razločke je odločilno, kako raziskovalci razumejo »raziskovalni subjekt« – kot topiko ali sredstvo: ko se raziskovalec osredini na subjekt, išče odgovor na vprašanje »zakaj?«, ko je v središču pozornosti struktura, gre za vprašanje »kako?«. Različne možnosti so združene ali kombinirane v metodi narativnega intervjuja (F. Schütze), ki je poleg objektivne hermenevtike tudi najpogostejša biografska smer v sodobni nemški sociologiji. V nadaljevanju avtorica podrobno predstavi metodo narativnega intervjuja (od siceršnjih oblik intervjuja se loči po tem, da spodbuja pripovedovanje iz lastnih izkušenj in ni vsota odgovorov na vprašanja, temveč *extempore* pripoved, ki je ne sekajo raziskovalčevi posegi), njegovih pet stopenj (začetna, spodbujevalna, glavna pripoved, dodatne poizvedbe, sklepna faza), ki jim sledi natančna transkripcija, tej pa analitični postopek (začne se razgrnitvijo komunikacijskih shem, sledi formalna sekvenčna analiza, na podlagi katere je mogoče prepoznati procesne strukture /shema dejavnosti v biografiji, biografski potek, institucionalni vzorec življenjskega poteka, biografske metamorfoze)/, čemur – v idealnem primeru – sledijo analitično posploševanje,

komparativna analiza, generiranje teoretskega modela in njegova preverba. V sklepu avtorica kritično ovrednoti narativni intervju.

Sledita prispevka slovenskih raziskovalcev – o utemeljitveni teoriji v socialnem delu in konkretnem raziskovalnem zgledu piše Blaž Mesec (»A Case of Grounded Theory Construction in Social Work«), na primeru organizacije vaškega plesa ob vaškem prazniku pa Vanja Huzjan (»The Qualitative Analysis of an Interview«).

Razdelek o računalniških programih, razvitih za kvalitativno analizo, vsebuje prispevka Susanne Friese (»Computer-aided Qualitative Data Analysis. An Overview«), v katerem je predstavljeno najpomembnejše računalniško orodje, Josef Zelger pa posebej obravnava program, ki ga je razvil sam, tj. Gabek Winrelan.

Knjiga se končuje s pomembnim in posebnega premisleka vrednim poglavjem o etičnih razsežnostih kvalitativnega raziskovanja: Will C. van den Hoonard (»Fostering Human Dignity. Some Inherent Ethical Dimensions of Qualitative Research«) jih ponazori z delom komisij za biomedicinske študije.

Zbornik o kvalitativnem raziskovanju je dragocena knjiga za vse, ki so že ali nameravajo poglobljeno razvijati prijeme in spoznanja, ki jih prinaša kvalitativna metodologija – seveda ne zgolj kot metodološko orodje v ožjem pomenu, obravnava s teoretskega in praktičnega vidika, temveč kot premišljena epistemologija, ki zarisuje meje spoznavanja in spoznanega »drugega«.

Ingrid Slavec Gradišnik

Wilhelm Tschinkel, *Kočevarska folklor v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih/Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen.* Uredila Alojzij Pavel Florjančič in Marija Stanonik. – Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004. – 624 str., ilustr.

V zadnjih letih je število del – monografij, raziskovalnih nalog, katalogov in člankov – o kočevskih Nemcih in njihovi kulturi skokovito naraslo. Po eni strani je to posledica odprtja t. i. zaprtega območja Kočevska Reka leta 1991, po drugi strani pa kaže na zanimanje raziskovalcev za manjšine¹ ter hkrati na splošno zanimanje prebivalcev za dediščino in želje po njenem ohranjanju ali oživljanju. Eno od novejših izdanih del je nemški ponatis in slovenski prevod knjige Wilhelma Tschinkla *Kočevarska folklor v šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih/Gottscheer Volkstum in Sitte, Brauch, Märchen, Sagen, Legenden und anderen volkstümlichen Überlieferungen*, ki sta jo uredila Alojzij Pavel Florjančič in Marija Stanonik, izdala pa Društvo Kočevarjev staroselcev/Gottscheer Altsiedler Verein in Inštitut za slovensko narodopisje pri Založbi ZRC SAZU.

Zgodovina kočevskih Nemcev je dolga več kot 600 let. Nemška kolonizacija Kočevske se je namreč začela v 30. letih 14. stoletja, ko so grofje Ortenburški na to območje začeli naseljevati svoje podložnike z Zgornje Koroške in s Tirolske. Drugi val nemških naseljencev raziskovalci uvrščajo na začetek 2. polovice 14. stoletja. Ljudska štetja v 2. polovici 19. in v 1. polovici 20. stoletja kažejo na precejšnji upad števila prebivalcev tega območja, kar je povezano z gospodarskim izseljevanjem predvsem v ZDA (na prelomu stoletja naj bi se iz kočevskega okraja izselilo več prebivalcev kot iz kateregakoli drugega območja na Slovenskem). To je bil tudi čas vse ostrejših nacionalnih trenj med Nemci in Slovenci. Po italijanski okupaciji Kočevske se je po sporazumu

¹ Kočevski Nemci v Sloveniji danes niso priznani kot manjšina.